

DOSSIER

Infants, associacionisme i educació

Xavier Bretones

En els últims temps s'han realitzat molts fóruns de debat i reflexió en cercles que relacionen el món de l'educació i de la política de les administracions, sobre tot de la local. Avui en dia sembla que el gran tema des del punt de vista dels drets dels infants, i des de la vessant pedagògica sigui la participació dels infants. Els articles de la Convenció dels Drets dels Infants, aprovada per les Nacions Unides, que es refereixen als drets a participar han estat els més esmentats i denunciats per la seva manca d'aplicació i de reconeixement. El ressò mediàtic i el coneixement que s'en té de la Convenció és ben escàs, la qual cosa ens dóna una idea prou clara de la més que relativa importància que li dóna la nostra societat als infants i els seus drets. Sobre tot si ens referim als drets anomenats positius dels infants com el de la prevenció, la promoció i la participació, ja que els drets de provisió i protecció són sovint objecte de notícia quan aquests són violats.

Qui si ha tingut un important ressò mediàtic ha estat l'autor del llibre la *Ciutat dels Infants*, en Francesco Tonucci, més conegut com en Frato pels seus dibuixos ingeniosos que denuncien la condició social i política dels infants. Sembla que gràcies a la popularització de la *Ciutat dels Infants* s'ha posat damunt de la taula la denúncia de les condicions en que una persona viu la seva infantesa.

El que és clar però és que a casa nostra encara anem amb uns anys de retard respecte l'Europa més avançada. Una mostra d'això són les múltiples experiències i debats que s'han realitzat arreu d'Europa. La *Ciutat dels Infants* és el llibre d'una d'aquestes experiències ja realitzada en una localitat d'Itàlia, Fano. Des de fa anys una important entitat de l'educació en el lleure a França, *Les Francas*, estan duent a terme un programa de promoció de la infància anomenat l'Espai dels Infants, amb el que es treballa per reconsiderar la posició que ocupen els infants en la vida pública, denunciant i realitzant activitats sobre la necessitat de la promoció de la infància i de defensar els seus drets de participació. A Catalunya, Esplais Catalans es planteja reinventar l'esplai, i construir un moviment educatiu més fort per ser punt de referència i de suport per aquelles persones i entitats que vulguin contribuir a una nova revolució: revaloritzar la condició humana, més lliure i solidària.

Reinventar l'esplai i vol dir fer un exercici de lliure pensament sobre la nostra proposta educativa per actualitzar-la als temps presents i futurs, basant-nos en un marc d'acció comú liderat per les idees i dels valors ja plantejats pels pedagogs de perfil alliberador, antiautoritari i progressista, i la concepció de persona lliure, autodeterminada resultat del corrent laic del pensament.

Com venim dient molta gent s'ha apuntat al carro de reclamar més participació dels infants. Això no és d'extranyar ja que cadascú entén per participar el que li interessa. Per això ens podem trobar que per alguns participar sigui sinònim d'assistir, per exemple a una actuació d'un grup d'animació infantil; o que de tant en tant els infants tinguin l'oportunitat d'opinar de com volen que sigui la futura plaça del seu barri o poble; o bé que hi hagi algun infant com a membre d'un comitè, jurat o junta directiva és vàlid per dir que els infants ja participen. Podriem trobar moltes altres formes d'entendre la participació que poques vegades significa un reconeixement de l'infant com a persona de primera divisió o ciutadà de primera categoria, donat que això significa una renúncia a determinades quotes de poder que tenim els adults, o una pèrdua de temps escoltant, explicant, dialogant, consensuant, ...

Sovint ens trobem en que es planteja la necessitat de disposar d'espais de participació, plantejament amb el que estariem d'acord si no fos que aquest oferiment dugués darrera una forma disfressada de control sobre el que es pot participar (ser informat, opinar, decidir) i del que no. Poques vegades ens trobarem amb discursos que animin a participar com una forma d'entendre la vida en comunitat, i per tant com un mètode.

La participació és un mètode per assolir dos objectius: aprendre a participar, i participar per exercir de ciutadà de ple dret i per enfortir i fer desenvolupar la Democràcia.

D'aquest plantejament es pot entreveure el fonament polític del terme participació, que ben segur poques persones i poques institucions poden assumir perquè això podria posar en crisi la seva actual estructura de poder.

Per participar s'ha d'aprendre, doncs no és una activitat ni una actitud innata. Aprendre a participar es fa bàsicament participant, per això diem que és un mètode. Un mètode que necessita per part de l'educador: Creure que l'infant té capacitats, tenir capacitat de motivar i d'oferir seguretats, i saber respectar el dret a no participar.

Quan parlem d'infants ens referim a un ens sociològic que formalment està definit entre els 0 i els 18 anys. És per això que el concepte infant és fruit d'una determinada forma d'organització social. Sempre s'ha vist a l'infància com una etapa de la vida en que el seu objectiu és preparar-se pel futur, i per tant, els infants estan considerats com encara-no-adults. I això ja ve de lluny doncs el terme infant ve d'*infan-lere* que vol dir el que no parla. Així doncs, hi ha un argument històric conservador per considerar als infants ciutadans de segona divisió, ciutadans passius.

La societat té clar que ha de tenir cura dels infants però no els valora. Es preocupa per la seva seguretat i el seu futur sense qüestionar el sistema pensat per adults per la conveniència de l'adult. D'aquesta manera els infants queden al marge de la vida social, tenint els dies i les seves activitats definides pels més grans: l'escola, les activitats extraescolars, els cangurs, la televisió, les videoconsoles...

Tonucci ha aconseguit fer arribar un missatge interessant a la societat, especialment als responsables polítics i educatius (escola). Els infants necessiten el seu espai el seu temps per viure la seva infantesa en plenitud. La ciutat com espai per viure i per convida, per jugar i descobrir. Els infants tenen altres necessitats a ser cobertes més enllà de la provisió i de la protecció.

El perill, però, del discurs de Tonucci té dues vessants. La primera és que emfatitza el valor de l'infant en excés. Ens ve a proposar un infant com l'ésser humà en estat pur, encara no corromput, i per tant la seva visió del món serà més "bona". I és en base a aquesta concepció de la infància que es basa per argumentar la necessitat que té la comunitat adulta de comptar amb l'opinió dels infants.

Amb el que si estariem d'acord amb Tonucci és quan diu que una ciutat pensada per els infants seria una ciutat millor per a tothom. Segurament que és així, perquè seria una ciutat més amable i còmode, amb espais d'esbarjo, menys contaminada, sense barreres arquitectòniques, on el vianant no estés sotmès a la tirania dels cotxes, més segura, etc.

El problema està en que el procés, en com s'arriba a construir o reconstruir una ciutat des del punt de vista urbanístic millor. La fórmula que ens planteja l'autor és cedir poder als infants i que aquests juguin un rol molt semblant al que juguen els adults, especialment els polítics. D'alguna manera Tonucci s'està referint al "nen-rei" tal com el defineix el pedagog Philippe Meirieu, davant del qual l'adult sucumbeix tota la seva acció cedint davant de qualsevol caprici de l'infant. Està clar que els adults no poden renunciar a la seva responsabilitat d'aquesta manera. No es pot passar d'ignorar totalment les capacitats dels infants a opinar a només fer cas de l'opinió dels infants.

La pel·lícula *Caro diario* ens explica de forma molt diàfana un dels mals dels nostres temps com és la mala consciència dels pares –que per raons de treball no poden estar amb els seus fills– que es converteix amb una tirania dels nens envers els seus progenitors. Tonucci parteix d'una idea catòlica molt qüestionable, els nens estan lliures de pecat i per tant poden ser justos amb els seus criteris al no estar contaminats de maldat. A més Tonucci es revela com a mitjancer entre la voluntat dels infants i la política. Abans s'interpretava la Bíblia, ara la voluntat immaculada dels nens.

La capacitat de repensar les ciutats no és un invent de Tonucci. De fet hi ha dos camps des dels que s'han fet molt bones aportacions. Per una banda, l'ecologisme planteja el debat del creixement zero –establert fa més de quaranta anys pel Club de Roma– i de la sostenibilitat. L'actual model de ciutat despilfarrar energia, espais, l'aire, etc. En aquest tema, tant la dreta com l'esquerra tradicional comportaven el model de creixement il·limitat de les ciutats. Per altra banda, el model actual de ciutat es critica amb duresa per institucions d'estudi i de defensa dels vianants. Es planteja la necessitat que els vianants que són el 70% dels que circulen per una ciutat aconsegueixin el 80% de l'espai i de les inversions a la via pública. Avui la proporció és la inversa, un 20% de persones motoritzades ocupen el 80% dels espais urbans i de les inversions en aquests espais.

Aquesta crítica a la concepció antiquada de l'espai urbà enllaça amb la tradició democràtica radical ja que es planteja que els interessos del 80% de la població –entre ells la totalitat dels nens i nenes– són segrestats per una classe política que tota ella té un interès transversal als partits: tots ells són usuaris de transports privats. A més van ser els primers en plantejar qüestions com el camí escolar i el planejament urbanístic en funció dels interessos de les persones. Per exemple, que els infants puguin anar sols des de casa a l'escola o l'institut sense perills que comporta el trànsit. Per això es tracta de planificar la ciutat establint criteris de seguretat i prioritant els vianants per sobre dels cotxes. Enllaça també amb la voluntat de promocionar carrils bici, etc.

Ambdues propostes critiquen el model desarrollista de les ciutats. Critiquen que les ciutats es desenvolupin pels interessos econòmics –especulatiu i industrial– i no per el gaudi de les persones.

La segona vessant perillosa de Tonucci és el seu posicionament contrari a l'associacionisme infantil i juvenil. Considera que entitats com per exemple un centre d'esplai és una capsa més en la que els infants estan tancats, enquadrats, limitats. Per això ell planteja una participació dels infants no organitzada però sí controlada per l'estat, ja sigui l'Alcalde o el Director de l'escola. Podem trobar altres autors com Jan Van Gils que qüestionen el paper educador dels esplais per la participació dels infants. És una conseqüència dels plantejaments post-moderns de negar la funció dels moviments socials perquè aquests anul·len l'individu i la seva llibertat.

Un dels aspectes més perillosos de determinades concepcions del paper del nen en la nostra societat és el discurs de la postmodernitat i la fi de la història. Ens parlen que les idees de la il·lustració s'han acabat i per tant entrem en una nova etapa on els valors triomfants són els del capitalisme i sobre tot la incapacitat d'adoptar posicions crítiques racionalistes a les nostres societats.

El resultat és que com que no tenim ideologia preguntem als infants que cal fer. Ens sembla un posicionament ideològic lamentable que respon al fracàs personal i a la impossibilitat d'acceptar que s'han equivocat defensant dogmes catòlics o els dogmes d'altra mena –marxistes, leninistes, posem per cas–. No es té valentia d'acceptar com a natural el dubte i el lliurepensament com a mètode per millorar la societat.

Aquest discurs de la post-modernitat sí bé reclama la llibertat de ser de cadacú, i defensa la democràcia amaga el perill de tenir una societat desorganitzada i per tant insolidària i indefensa davant dels poders establerts, i per tant, menys democràtica.

Un exemple aclaridor és que on no hi ha associacions la ciutadania no participa. I és més en els llocs on s'ha plantejat la necessitat de reconèixer el dret a participar dels infants és on el moviment associatiu és ben fort. Segurament ens falta molt per aprendre i avançar en formes de participació democràtiques que millorin el sistema democràtic, però això no treu que els avenços en la millora de la qualitat de vida de les persones es deguin al treball realitzat pels propis ciutadans organitzats.

Pel que fa a la organització d'estructures de participació dels infants i joves en la vida de la ciutat a França existeix l'ANACEJ (Associació nacional dels Consells dels Infants i els Joves). Aquesta associació està formada per 11 moviments d'educació popular, Francas entre ells, i compten amb el suport i el finançament per part de l'Estat francès. Aquest és un exemple de societat democràtica que es fonamenta en l'associacionisme i en la que l'estat el protegeix, reconeixent així la seva funció.

A Catalunya, i Espanya, tenim llei d'associacions des de 1964, però aquesta llei no s'expressa en la seva totalitat fins la recuperació de les llibertats l'any 1978 amb la darrera Constitució espanyola. Això fa que tinguem un retard molt important en

l'organització social, i en el desenvolupament laic i democràtic de l'estat. A França la llei d'associacions data de l'any 1900, un abisme.

Precisament aquest abisme provoca que sempre estem a remolc d'Europa. De l'Europa més avançada, amb més quotes de benestar, de democràcia. Per això, molts responsables polítics i associatius sovint han viatjat per Europa per veure i estudiar que s'esta fent. Sempre ens sorprenem del nivell de recursos dels que disposen per facilitar l'associacionisme i la participació, també ens sorprèn el grau de maduresa de les institucions polítiques que independentment del color que governa respecta, i per tant continua col·laborant amb les entitats socials i educatives.

De viatjar per Europa el moviment associatiu hem pogut recuperar una mica la memòria històrica, i per el que molts és una novetat no ho hauria de ser tant, si no fos pels 40 anys d'una llarga nit que va passar el nostre país. Per exemple: els casals de joves a Europa no són com els coneixem a Catalunya. Des de fa pocs anys (Fundació Ferrer i Guàrdia, 1992) no es va fer una avaluació del funcionament dels Casals de Joves a la ciutat de Barcelona. El model de casals de l'Ajuntament de Barcelona es demostrà que eren un fracàs. Aquest model era una mala còpia dels casals que funcionaven a Europa (França i Itàlia). L'alternativa a aquest model és el model de casal laic, autogestionat pels mateixos joves fins les últimes conseqüències.

Després de recórrer Europa, quan hom torna a casa s'adona que hi ha un model d'associacionisme que per allí no s'hi dona i en canvi a Catalunya sí. Fins i tot, a la resta d'Espanya serà difícil de trobar. Ens estem referint als grups d'esplai. Arreu existeixen agrupaments escoltes i entitats que fan activitats educatives amb infants però cap d'aquests respon al model de grups d'esplai.

El model de grup d'esplai a que fem referència és aquella associació formada per gent jove, que fan la seva activi-

tat educativa per els més petits de manera totalment gratuïta i altruista. El grup d'espai és per tant un fenomen associatiu genuï de Catalunya. D'aquí les dificultats que ens tenim per trobar uns termes que permetin fer una traducció literal.

Catalunya va ser la primera comunitat autònoma espanyola que va constituir un Consell de la Joventut. El Consell Nacional de la Joventut de Catalunya, creat per una llei del Parlament de Catalunya aplega des de 1979 a les principals entitats, federacions i consells locals de joventut.

El Consell Nacional de la Joventut i els consells locals que es van anar constituint, respon al model europeu més avançat democràticament, i que no té res a veure amb els altres consells sectorials que existeixen. Tot i ser creat per una llei, el Consell Nacional de la Joventut es regeix pel dret privat, o sigui, que s'autogestiona, el President i la direcció són càrrecs electes d'entre els membres (o socis) del Consell. Amb això es pot dir que el Consell Nacional de la Joventut de Catalunya és un organisme amb autonomia plena de funcionament per exercir la seva funció de representar als joves i fer d'interlocutor vàlid pels temes de afecten als joves davant dels poders públics i el conjunt de la societat. Com en molts altres casos la llei no fa que les coses canviïn. El Consell Nacional de la Joventut de Catalunya és una institució, de la joventut catalana, desaproveitada.

Molt sovint ens trobem el moviment associatiu amb innumerables traves per fer la nostra tasca. Els poders públics d'ançà de la restauració democràtica no han avançat prou en l'eliminació de traves, fins i tot, s'han creat de noves. Darrera d'aquestes dificultats que ens trobem en la nostra vida quotidiana no tenen altra motiu que la por dels poders públics a la participació de la ciutadania. Que la ciutadania participi posarà en qüestió moltes coses i reduirà el control social, cultural, econòmic i polític.

D'aquí a que es llencin moltes cortines de fum per fer-nos perdre de vista el nostre objectiu i desoreintar-nos. Sovint podem sentir que el moviment associatiu a casa nostra no està a l'alçada, que és dèbil, ineficaç, que aplega a poca gent, i que els responsables d'aquesta situació són únicament les entitats juvenils. Amb això, els poders públics no assumeixen cap responsabilitat sobre aquesta situació. És per això que després de llançar aquestes aquestes cortines de fum organitzant directament la participació de les entitats i de la ciutadania. D'aquesta manera no perden el control. D'exemples en podem trobar forces: Els consells municipals de joventut, els consells dels cent joves, els casals de joves municipals, els nuclis d'intervenció participativa, etc.

El risc que hi ha amb tot això és que nosaltres entrem en el joc i abdiquem. O fem quelcom gaire bé pitjor, que incorporem les formes de funcionament que ens proposen en les nostres entitats, reproduint nosaltres mateixos la por a la participació dels nostres socis.

L'alternativa és anar creant una identitat recuperant la tradició republicana a Catalunya. Una tradició radicalment democràtica, a favor de la llibertat, la laïcitat, l'autogestió i de la justícia social. Entenent que la subsidiarietat, tan anomenda, no va de dalt a baix, sinó en sentit contrari: allà a on no arribi el ciutadà que ho faci una instància superior.

No es estrany que el principi de subsidiarietat l'hagi adoptat la Unió Europea. Si una institució dels nostres dies té un dèficit democràtic segurament és la UE. Elegim un Parlament Europeu que no elegix el govern. Tenim un govern europeu sense Constitució i sense control dels representants populars. Han constituït un espai econòmic europeu, però no un espai social europeu. Per aquesta i altres raons la UE es va inventar aquest principi de subsidiarietat "que la instància superior no faci allò que pot fer la instància inferior". La pregunta que ens hem de fer és: perquè la instància superior ho pot decidir? D'on ve la sobirania? En democràcia no ve de la voluntat popular?

Nosaltres proposem el federalisme. L'individu decideix quin és el millor camí personal cap a la felicitat i s'autodetermina. Ho fa juntament amb els altres habitants en el municipi. Per aquesta raó el federalisme és municipalista. Els municipis constitueixen voluntàriament estats i així a un govern europeu i mundial. Des d'aquest punt de vista de la subsidiarietat les quotes de poder s'entenen d'una manera molt diferent. Primer de tot hi ha un reconeixement i un respecte al ciutadà. Segon, les entitats i les institucions tenen la seva raó d'existir en tan que serveixen, si no protegeixen, a les persones.

D'aquí que en ple procés de debat i reflexió trobem en els pedagogs moderns els referents. Des de Rousseau a Ferrer i Guàrdia passant per Neill, Freinet, Makarenko, Freire, ... Tots ells pedagogs crítics amb el sistema educatiu i amb les condicions de vida (llibertat i justícia) dels ciutadans.

Molts d'ells davant de la incomprensió del poder van intentar crear la seva pròpia escola (l'escola Nova, Summerhill, l'escola Moderna, la Institución Libre de Enseñanza). Altres van estar perseguïts i afusellats com és el cas de Ferrer i Guàrdia per tenir la convicció que l'educació serveix per formar persones actives pel canvi social, a favor de la llibertat en contra de l'opressió, la identitat en contra de l'homogenització de les consciències, l'autogestió en contra de l'obediència, la responsabilitat en contra de l'autoritarisme, la participació en contra de l'alienació.

Probablement, podríem trobar en la proposta de l'escola Moderna de Ferrer i Guàrdia el resum o l'assimilació dels principals elements que a nosaltres ens orienten en la nostra pràctica educativa. Diem que orienta perquè Ferrer i Guàrdia va fer una definició teòrica de la funció de l'educació, no era un pràctic de la pedagogia i no va tenir temps de ser-ho. Va ser afusellat el 1909 per la seves idees després d'un consell de guerra.